

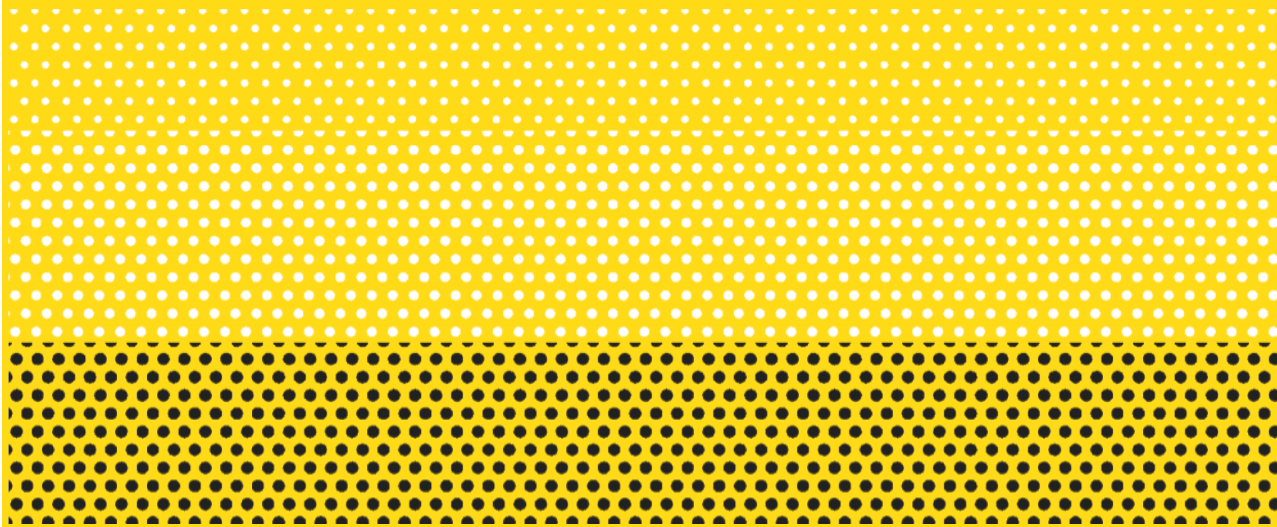

MANIFEST
SENTER FOR
SAMFUNNSANALYSE

RAPPORT NR. 1 – 2011

DET NYE NORGE

Økonomisk maktkonsentrasjon i perioden etter 1990

Rapporten er utarbeidet av samfunnsøkonom Lars Gunnesdal og utreder Magnus E. Marsdal ved Manifest Analyse.

MANIFEST
SENTER FOR SAMFUNNSANALYSE

Kr. Augusts gt 11, Tullinløkka • post@manifestanalyse.no • www.manifestanalyse.no

INNHOOLD

SAMMENDRAG	4
1. DE SUPERRIKE	6
2. THE 1 PERCENT COMMUNITY	11
3. THE 10 PERCENT COMMUNITY	13
4. HVEM HAR VUNNET, HVEM HAR TAPT?	17
5. SKATTEPOLITIKK OG ØKENDE ULIKHET	22
6. DEN NYE ULIKHETEN I POLITISK PERSPEKTIV	25
7. POLITISK ANBEFALING	29

SAMMENDRAG

ØKONOMISK MAKTKONSENTRASJON ETTER 1990

→ I perioden etter 1990 har inntektsforskjellen mellom den rikeste 1 prosent («One percent community») og gjennomsnittet økt mye kraftigere i Norge enn i Storbritannia og USA.

→ Dette har skjedd til tross for at et stort flertall av norske velgere i samme periode har ment at «forskjellene i nordmenns økonomiske evne er fortsatt så store at myndighetene må se det som en hovedoppgave å minske dem».

→ Mens de superrike (0,01 prosent – ca 400 personer) gjennom 1980-tallet tjente 26 gjennomsnittsinntekter i året, tjente de gjennom 2000-tallet 178 gjennomsnittsinntekter i året.

→ I 2006 kontrollerte 10 prosent av befolkningen nær 89 prosent av alle aksjeverdier.

→ Mens de 10 prosent rikeste i 1984 kontrollerte 49 prosent av all «brutto finansformue» (bankinnskudd, aksjer etc.), hadde de i 2008 kontroll over 70 prosent. Den brede middelklassens andel ble i samme periode halvert.

→ Det siste tiåret er antallet milliardærer i Norge firedoblet.

→ Samtidig som de aller rikeste har økt sin inntektsandel i rekordtempo, har lønnsandelen (andelen som går til ansatte) i privat næringsliv falt.

→ Ulikheten mellom den rikeste 1 prosent og gjennomsnittet er nå tilbake til nivået fra 1930-tallet.

DERFOR ER ØKENDE ULIKHET ET SAMFUNNSPROBLEM

1. Svekket økonomisk likeverd er skadelig i seg selv

Forskningen viser tydelig at store økonomiske ulikheter (i rike land) henger sammen med høyere spedbarnsdødelighet, lavere levealder, dårligere oppvekstvilkår, mer fedme, høyere narkotikamisbruk, mer kriminalitet og svakere sosial mobilitet. Økt ulikhet gir redusert samfunns kvalitet.

2. Rikdomskonstrasjon gir en mer ustabil økonomi

Mange ledende økonomer regner den sterke økonomiske polariseringen de siste tiårene blant de viktige årsakene til finanskrisa som har ut-

løst realøkonomisk tilbakegang og ødeleggende arbeidsløshet i mange land. En politikk for å stoppe rikdomskonsentrasjonen er en politikk for mer stabil, bærekraftig og produktiv økonomi.

3. Rikdomskonsentrasjon er maktkonsentrasjon

Sterk økonomisk maktkonsentrasjon er også ikke-demokratisk *politisk* maktkonsentrasjon. En aktiv politikk for redusert økonomisk maktkonsentrasjon vil være en politikk for styrking av demokratiet.

4. Pengekonsentrasjonen er urettferdig

Det finnes ingen rettferdighet i at en av de superrike tjener like mye på ett år som fem gjennomsnittsnordmenn gjør på et helt arbeidsliv, særlig når de rikeste betaler en meget lav skattesats. Når urettferdigheten får bre om seg, kan det også underminere den politiske oppslutningen om fellesskapelige velferdsløsninger.

POLITISK ANBEFALING

Til slutt i rapporten nevnes noen tiltak Manifest Analyse mener regjeringen bør vurdere, blant annet disse:

- Innfør reell beskatning av aksjeutbytter ved å avskaffe «skjermingsfradraget».
- Progressiv formueskatt: Legg inn en høyere sats for store formuer.
- Gjeninnfør «kakseskatten» – ekstra arbeidsgiveravgift på lønninger over 1,2 millioner (16 G).

1. DE SUPERRIKE

GJENNOM DE TO SISTE tiårene har en klar majoritet av det norske folk ment at den økonomiske ulikheten er for stor. I 1997 mente to av tre at «Forskjellene i nordmenns økonomiske evne er fortsatt så store at myndighetene må se det som en hovedoppgave å minske dem.» I 2001 var dette flertallet oppe i 72 prosent.¹ Likevel har ulikheten fortsatt å øke i rekordtempo.

Fra 1980-tallet av ble viktige områder av norsk politikk preget av oppbrudd fra sosialdemokratisk fordelingspolitikk og demokratisk styring av felles ressurser. Vinnerne i det nye Norge er «de superrike».

ET MÅL PÅ ULIKHET

De superrike er her definert som de øverste 0,01 prosent på den norske inntektsstatistikken, det vil si 377 personer i 2008. Den økte avstanden mellom disse og folk flest er vår tids mest iøynefallende endring av norsk fordelingsmønster.

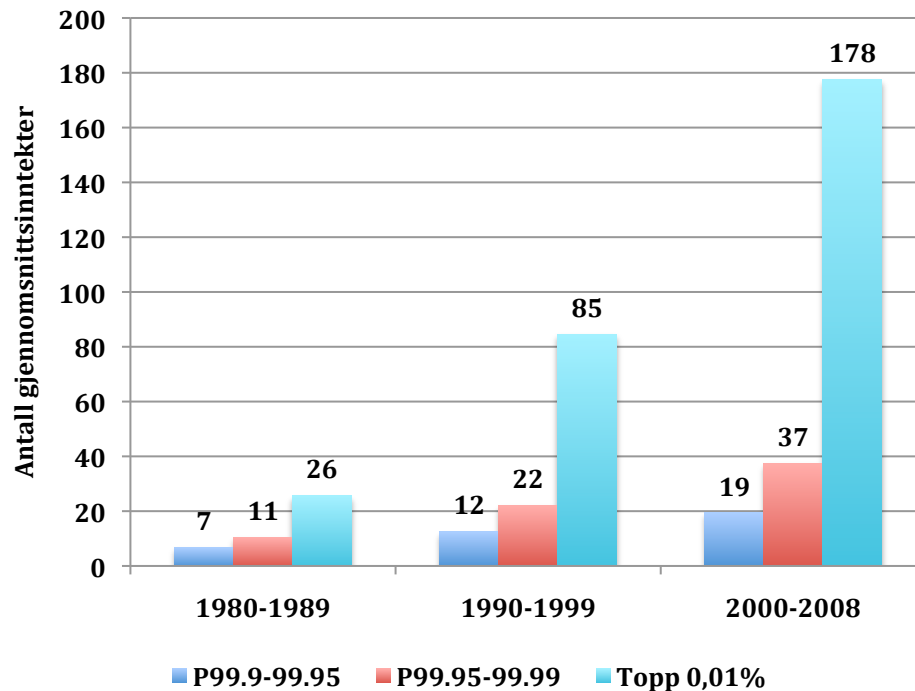
Vi måler ulikheten mellom de superrike og samfunnet for øvrig ved å telle *antall gjennomsnittlige norske inntekter* de superrike tjener per år.²

➔ Mens de superrike gjennom 1980-tallet tjente **26 gjennomsnittsinntekter** i året, tjente de gjennom 2000-tallet **178 gjennomsnittsinntekter** i året.

Legg merke til at disse tallene ikke viser hvor mye de superrike tjener, men *ulikheten* mellom de superrike og folk flest. Målt på denne måten, har ulikheten økt med 484 prosent. Ulikheten i Norge har nådd et nivå der de superrike på ett år i snitt tjener like mye som fire-fem gjennomsnittsnordmenn gjør på et helt arbeidsliv.

Figur 1 viser denne utviklingen. Den viser samtidig utviklingen for «de nesten superrike», dvs for resten av den øverste *promillen* på inntektsstatistikken.

De superrikes antall gjennomsnittsinntekter

MARKANT VEKST: De turkise søylene viser antall gjennomsnittlige inntekter for topp 0,01%, de røde søylene viser utviklingen for de neste 0,04% på inntektsstigen (P99.95-99.99) og de blå søylene viser de påfølgende 0,05% (P99.9-99.95). Kilde: Aaberge og Atkinson (2010).

Vi ser at de superrike på 1980-tallet ikke skilte seg så mye fra «de nest rikeste», mens de etter 1990 har rykket kraftig fra de andre millionærene. Det er uten tvil de mindre enn 500 individene som i dag utgjør den ypperste økonomiske eliten som har tjent aller mest på samfunnsutviklingen de siste 20 årene.

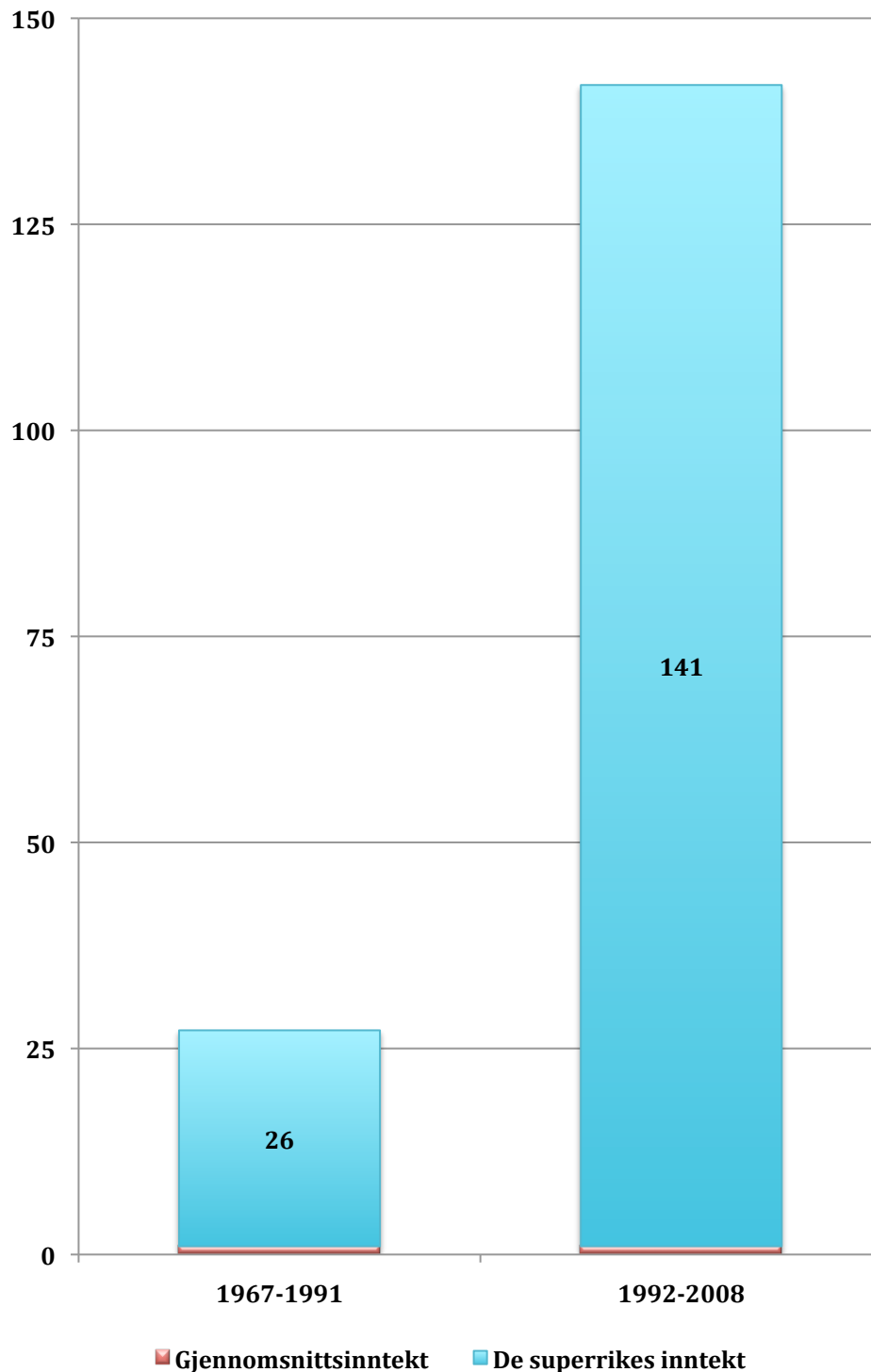
Det meste av denne kraftige inntektsveksten blant samfunnets rikeste skriver seg fra økende kapitalinntekter, som er relativt lavt beskattet sammenlignet med arbeidsinntekt.³

TO ULIKE EPOKER

Etter 1990 har det funnet sted et radikalt brudd med fordelingsprofilen det norske samfunnet klarte å skape gjennom «sosialdemokratiets gullalder», tiårene etter andre verdenskrig. Dette blir tydelig når vi sammenligner med de 25 årene som gikk forut for 1992 (året da regjeringen Brundtland innførte nullskatt på aksjeutbytter).

→ I perioden 1967-1991 tjente de superrike i snitt **26 gjennomsnittsinntekter** i året. I perioden 1992-2008 tjente de superrike i snitt **141 gjennomsnittsinntekter** i året.

Vi ser forskjellen mellom de to periodene i følgende figur:

FIGUR 2: De superrikes inntekt - to epoker

EKSTREM ULIKHET: Figuren viser de superrikes antall årlige gjennomsnittsinntekter i to perioder: 1967–1991 og 1992–2008. Tallene gir et mål på ulikhet: De viser avstanden mellom de superrike og gjennomsnittsnordmannen. I det nye Norge har de superrike i gjennomsnitt tjent på ett år det som det som tre til fire gjennomsnittsnordmenn i full stilling tjener i løpet av hele sine yrkesliv. Kilde: Aaberge og Atkinson (2010)

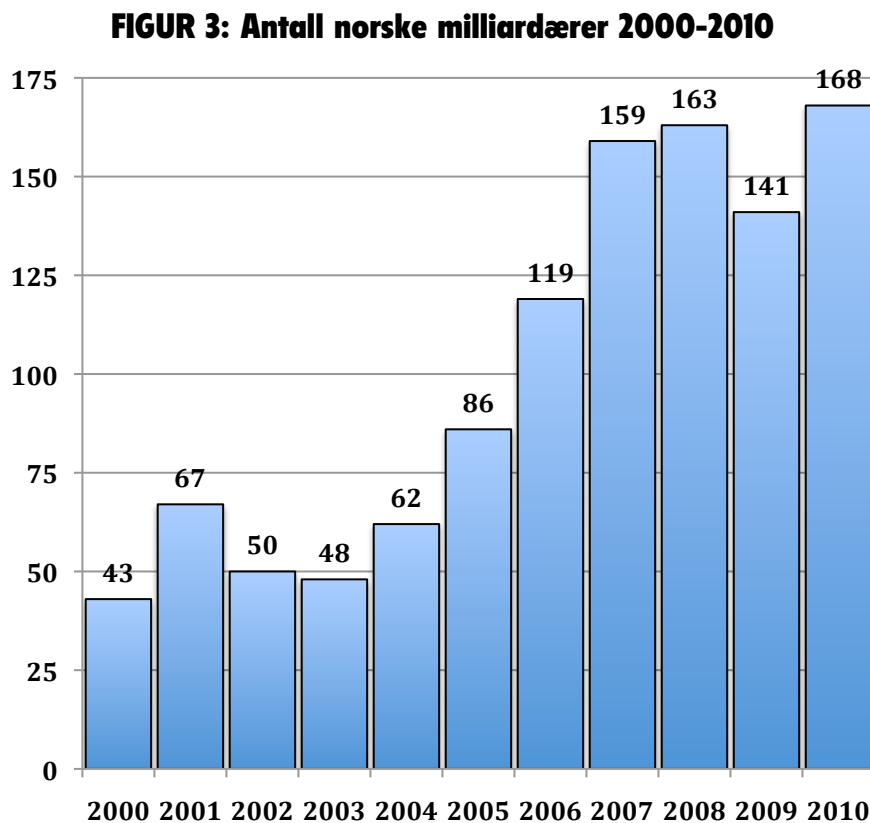
Avstanden mellom de superrike og folk flest økte med 440 prosent fra den første perioden til den andre. Tallene vitner om *to ulike epoker* i utviklingen av norsk økonomisk ulikhet. Perioden noen kaller «arbeiderbevegelsens århundre» ble rundt 1990 avløst av «kapitaleiernes comeback». Det nye Norge kjennetegnes av en meget sterk rikdomskonsentrasjon hos relativt få individer.

4 GANGER FLERE MILLIARDÆRER

Den sterke konsentrasjonen av rikdom på toppen vises også i bladet *Kapital* sin årlige rangering av Norges 400 rikeste.

→ Ifølge *Kapital* har antall milliardærer blitt firedoblet på ti år.⁴

Følgende figur viser utviklingen i antall milliardærer gjennom siste tiår. Mens finanskrisa rundt 2008 ga et midlertidig tilbakeslag for flere store formuer, kunngjorde *Kapital* høsten 2010 at landets 400 rikeste allerede er «Back in business».

STERK VEKST: Ifølge *Kapitals* beregninger, er antall milliardærer i Norge firedoblet de siste ti årene. Kilde: *Kapital* 16/2010, s.65.

TALL OG VIRKELIGHET

Det er sannsynlig at tallene vi benytter her *undervurderer* de superrikes samlede inntekter og formue. For det første bedriver mange blant de rikeste en «skatteplanlegging» som tillater dem å oppføres med lav eller ingen inntekt i selvangivelsen. For det andre sluses store summer ut av landet til såkalte skatteparadis. I løpet av kun fem år har et fåtall fremstående forretningsadvokater sluset nærmere 7,5 milliarder kroner til og fra skatteparadis, opplyste Dagens Næringsliv i desember 2010.⁵ For det tredje har stadig flere norske selskaper blitt registrert i utlandet, blant annet av skattemessige grunner.⁶

Det er således grunn til å tro at tallene vi har sett så langt angir *en nedre grense* for hva formuene og inntektene til de rikeste faktisk er verdt. Trolig er konsentrasjonen av rikdom sterkere enn eksisterende statistikk kan avdekke. Dette gjelder også flere av tallene i påfølgende kapitler i denne rapporten.

Samtidig kan noen statistiske økninger i de rikestes inntekt og formue skyldes regelendringer. For eksempel kan en skattereform bidra til å *synliggjøre* verdier som fantes også før, men som først etter regelendringen blir fanget opp i statistikken. Slike effekter kan imidlertid ikke (bort)forklare den tunge trenden denne rapporten avdekker: Økende ulikhet og maktkonsentrasjon på toppen av det økonomiske hierarkiet (mer om regelendringer i kapitlet om skattepolitikken.)⁷

2. THE 1 PERCENT COMMUNITY

MENS FORDELINGEN BLANT folk flest har vært relativt stabil gjennom flere tiår, har et smalt sjikt innen den økonomiske eliten har rykket fra alle andre. Dette rykket omfatter noen flere enn de «superrike» vi hittil har omtalt.

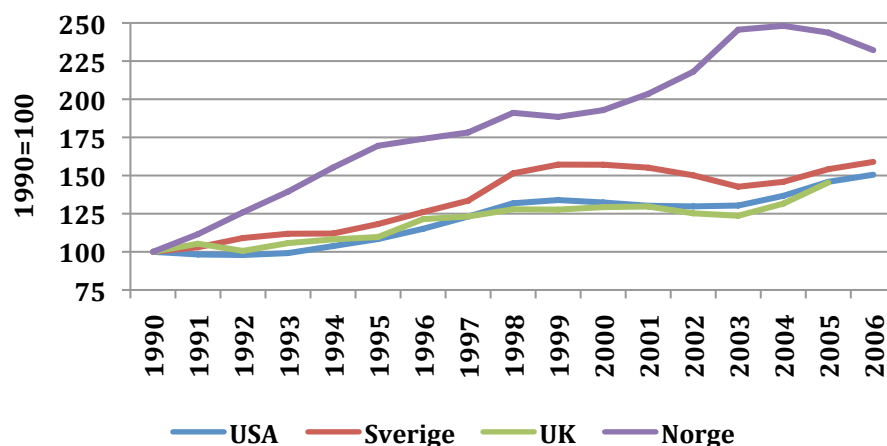
Her skal vi se litt nærmere på «The 1 percent community» – de rundt 40.000 individene som utgjør den øverste prosenten på inntektsstatistikken.

UT AV «DEN NORDISKE MODELLEN?»

Ekstrem forskjellutvikling er et fenomen som ofte forbindes med USA og Storbritannia fra maktovertakelsen til Ronald Reagan og Margaret Thatcher rundt 1980.⁸ Mindre kjent er det at *The 1 percent community* de siste 20 årene har rykket *enda* raskere fra folk flest i Norge enn i både Storbritannia og USA.⁹

Følgende figur viser hvordan inntektsandelen til *The 1 percent community* har utviklet seg i USA, Storbritannia, Sverige og Norge, med 1990 satt som startår:

FIGUR 4: Inntektsandel topp 1% 1990-2006.
1990=100

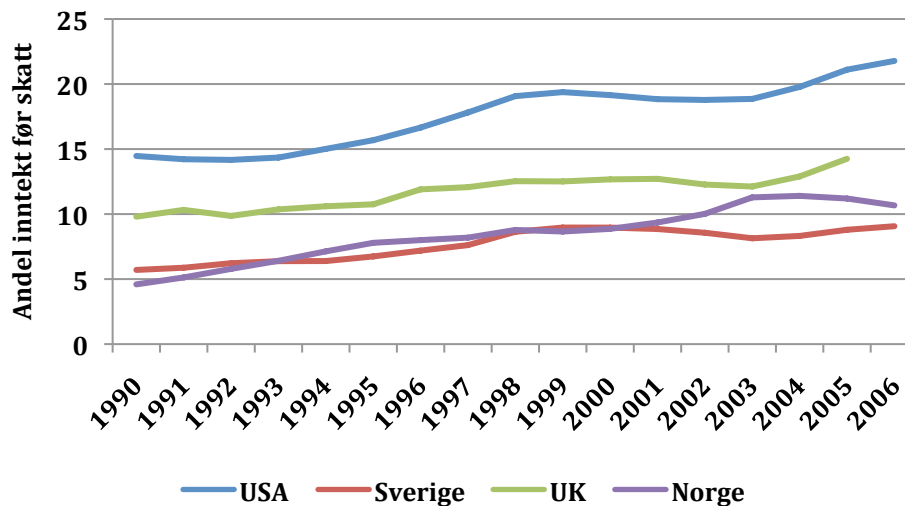

NORGE I TET: Etter 1990 har den rikeste prosenten i Norge økt sin inntektsandel mye raskere enn i USA, Sverige og Storbritannia. Kilde: Atkinson, Piketty and Saez (2010).¹⁰

Her må man være klar over at *The 1 percent community* i utgangspunktet hadde et mye større forsprang i USA og Storbritannia, og ulikheten der

er som kjent fortsatt klart større enn i Skandinavia. Dette ser vi av følgende figur, som viser selve inntektsandelen til denne gruppen:

FIGUR 5: Inntektsandel topp 1% 1990-2006

USA I TET: Når vi ser på graden av ulikhet, ligger USA fortsatt langt over Norge, selv om vi nærmer oss Storbritannia. Kilde: Atkinson, Piketty and Saez (2010).

Utviklingen etter 1990 har like fullt vært brattere i Norge enn i USA og Storbritannia. Denne utviklingen har ført det nye Norges *1 percent community* forbi inntektsandelen den tilsvarende gruppen legger beslag på i land som Frankrike og Italia. Når det gjelder de rikestes posisjon, ligner det nye Norge kanskje mer på Storbritannia enn på «den nordiske modellen».¹¹

3. THE 10 PERCENT COMMUNITY

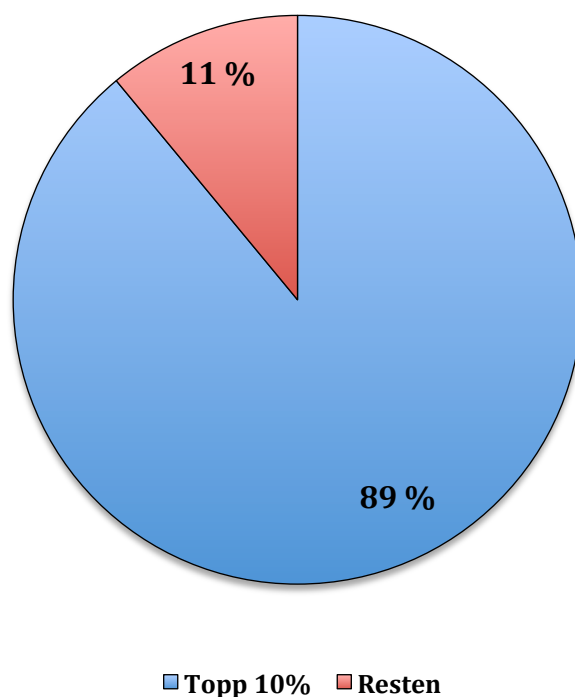
HER SKAL VI utvide perspektivet til *de 10 prosent rikeste* og hvordan de har klart seg i samme periode som de superrike har rykket fra resten av befolkningen. Først skal vi se på aksjerikdom.

Tross lansering av «folkeaksjer» (som Telenor) og markedsføring av aksjefond overfor folk flest, har ikke fordelingsprofilen blitt folkelig. Aksjerikdom er i all hovedsak forbeholdt «The 10 percent community».

→ I 2006 kontrollerte 10 prosent av befolkningen nær 90 prosent av alle aksjeverdier.

Følgende figur viser hvordan aksjeverdiene var fordelt på de 10 prosent rikeste og resten av befolkningen.

FIGUR 6: Aksjeeierskap 2006

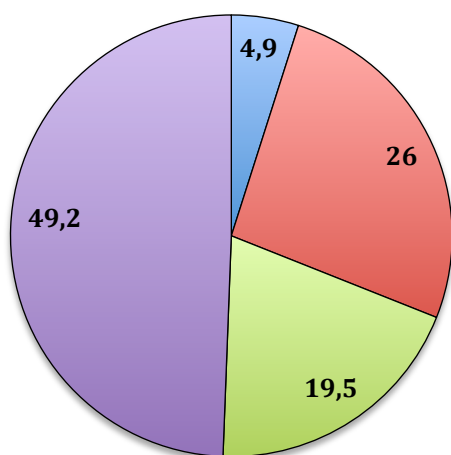
ULIKT: 10 prosent av befolkningen kontrollerer nær 90 prosent av all rikdom i aksjemarkedet. Kilde: St.prp. nr. 1 (2008/2009).¹²

Ser vi nærmere på fordelingen *internt i The 10 percent community*, finner vi at den mer eksklusive klubben *The 1 percent community* i 2006 satt på 68 prosent av alle landets aksjeverdier. En meget stor andel av de øverste 10 prosentenes overtak tilhører altså i realiteten den aller øverste prosenten. Og nesten halvparten av alle aksjeverdier (47 prosent) var i hendene på om lag 3600 individer (0,1 prosent av befolkningen over 17 år).

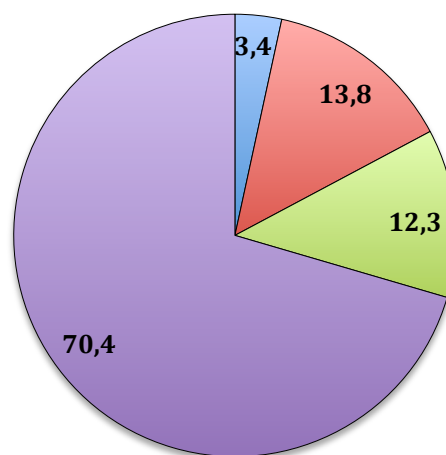
ET KRAFTIG JAFS

De ti prosent øverste har de siste 25 årene økt sin andel av samfunnets rikdom betraktelig. Her skal vi se hvordan denne «overklassen» har fått kontroll over det meste av «brutto finanskapital» (som inkluderer bankinnskudd og aksjer, men ikke bolig).¹³ Følgende to figurer viser ulike inntektsklassers «kakestykke» i 1984, sammenlignet med situasjonen slik den var blitt i 2008:

FIGUR 7a: Andel av brutto finanskapital, 1984

FIGUR 7b: Andel av brutto finanskapital, 2008

■ Arbeiderklassen ■ Middelklassen

■ Øvre middelklasse ■ Overklassen

FORKLARING: Overklassen utgjøres her av de 10 prosent rikeste (desil 10), øvre middelklasse av de neste 10 prosent (desil 9), middelklassen av desil 6 til 8 og arbeiderklassen av de fem nederste desilene.¹⁴ Kilde: Statistikkbanken, tabell 04752 og tabell 06886.

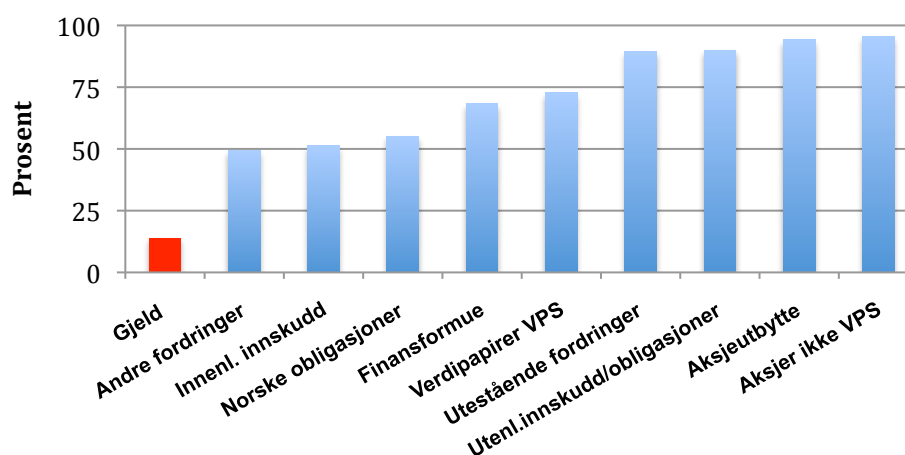
Figurene viser tydelig hvordan middelklassen (desil 6 til 8) de siste 25 årene har tapt posisjon vis-à-vis den økonomiske eliten. Middelklassens andel er så å si halvert.

IKKE HØY GJELD

Om vi ser på børsnoterte aksjer, ikke-noterte aksjer, utenlandske obligasjoner, eller total finansformue, er mønsteret det samme: De 10 prosent øverste i Norge kontrollerer en overveldende andel av rikdommen.¹⁵

En utjevneende faktor kunne være at de rike også er de som har høy gjeld. Som neste figur viser, er dette ikke tilfellet. Gjeldsbelastningen til *the 10 percent community* er ikke særlig mye større enn deres tallmessige andel av befolkningen tilsier.¹⁶

FIGUR 8: Desil 10 andel av finansformue. 2004

KILDE: Penger og Kreditt 2/2009, figur 11. Finansformue, gjeld og aksjeutbytte i husholdningene i desil 10 etter finansformue. Prosent av beløp for alle husholdninger. 2004. VPS står for Verdipapirsentralen. «Aksjer ikke VPS» betyr ikke-børsnoterte aksjer.

DE LANGE LINJENE OM TIDSPERSPEKTIVET I DENNE RAPPORTEN

Det er ikke uproblematisk å lage nøyaktige statistikker over inntektsutviklingen til Norges rikeste. Store variasjoner fra ett år til et annet kan for eksempel skyldes at aksjonærer tar ut ekstraordinært store utbytter for å tilpasse seg skatteendringer de vet kommer. Dermed kan inntektene i statistikken bli kunstig høye ett år og deretter kunstig lave det neste.

En annen forstyrrelse av statistikken oppstår når endrede skatteregler fører til «synliggjøring» av rikdom som allerede fantes. En viss slik effekt kom med skattereformen i 1992. **Målene som var i bruk før reformen kan ha undervurdert inntektsulikheten i Norge.**¹⁷ Dermed er ikke tallene før og etter 1992 alltid sammenlignbare.¹⁸ Den sterke rikdomskonsentrasjonen som fortsatte også i årene etter 1993 kan imidlertid ikke tilskrives en «synliggjøring» som skjedde i 1992.¹⁹

Et eksempel på forstyrrelse av statistikken gjennom «tilpasning», er hvordan aksjeeierne tilpasset seg gjeninnføringen av skatt på aksjeutbytter i 2000 og fra 2006.²⁰ Da regjeringen Stoltenberg hadde innført 11 prosent utbytteskatt, tok aksjonærene ut kun 14 milliarder i utbytte gjennom hele 2001. Året etter, da regjeringen Bondevik fjernet skatten, ble det hentet ut 43 milliarder. **Enda mer ekstrem er tilpasningen i 2005. Da hentet eierne ut 103 milliarder i utbytte. Året etter, da den varslede skatten kom på plass, ble det kun tatt ut 7 milliarder.**²¹ I statistikkene vil dette framstå som 93 prosent fall i inntekter fra utbytte fra den ene året til det neste, noe som åpenbart ikke gir et riktig bilde av den faktiske inntektsutviklingen til aksjonærklassen.²² Videre kan også *formuer* svinge kraftig fra ett år til det neste, på papiret, på grunn av børsfall eller børsoptimisme.

Derfor har vi i denne rapporten valgt å fokusere på *de lange linjene* i ulikhetens utvikling. Vi sammenligner ikke år for år, men tiår for tiår. Eller vi ser de 25 årene før 1992 opp mot de 16 årene etter. Og i figurene som sammenligner fire land over to tiår, bruker vi «glidende fem års gjennomsnitt», der verdien for hvert år er snittet av dette året sammen med de to før og de to etter, slik at de mest kortsiktige svingningene jevnes ut.

Når vi anlegger det lengre perspektivet forsvinner de bråeste svingningene og bildet av den langsiktige tendensen trer tydeligere fram. Og den langsiktige tendensen tegner konturene av et nytt Norge som kanskje ligner mer på «det gamle Norge» fra 1930-tallet enn på den sosialdemokratiske perioden i mellom. De rikestes andel av inntektene er nå oppe i nivåer vi ikke har sett siden mellomkrigstiden.

4. HVEM HAR VUNNET, HVEM HAR TAPT?

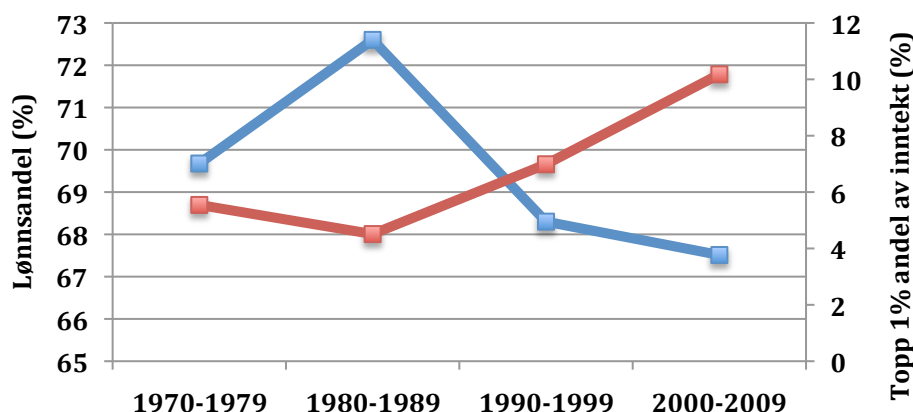
ISOLERT SETT ER inntektsfordeling et nullsumspill. Når én gruppe øker sin andel av landets totale inntekt eller formue, må andres andel bli redusert. Her skal vi se på hvilke inntektsgrupper som har blitt akterutseilt parallelt med de superrikes triumf.²³

LØNNSANDELEN ER FALLENDE

Da NRK i september 2010 meldte om rekordvekst i toppinntektene og at «de rikeste har rykket fra», var kommentaren fra finansminister Sigbjørn Johnsen (Ap) blant annet: «Det viser at det går godt i næringslivet. Og det er bra for Norge.»²⁴

Riktig så enkelt er det ikke i virkeligheten. Pengekonsentrasjonen på toppen henger sammen med at en lavere andel går til kapitaleiernes ansatte. I samme periode som avstanden mellom de rikeste og folk flest har økt i rekordtempo, har lønnsandelen i fastlandsnorges private næringsliv vært fallende. Lønnsandelen i bedriftene uttrykker «belønningen» til arbeidskraften (lønnsinntekt) målt opp mot «belønningen» til kapitaleieren (profitt).²⁵ Følgende figur viser lønnsandelens utvikling gjennom de siste fire tiårene og samtidig inntektsandelen til *The one percent community* i samme periode. Vi ser at når lønnsandelen går ned, går andelen som tilfaller de rikeste opp.

FIGUR 9: Lønnsandel i privat næringsliv (F-Norge) og inntektsandel topp 1%.

MOTPOLER: Lønnsandel i markedsrettet virksomhet for fastlands-Norge (blå kurve, venstre akse) og andel av inntekt for topp 1% (rød kurve, høyre akse). Kilde: Aaberge og Atkinson (2010) og Statistikkbanken, tabell 05112.²⁶

Fra 1970-tallet til 1980-tallet gikk lønnsandelen opp, og da gikk inntektsandelen til de rikeste litt ned. Fram til 1990-tallet og deretter 2000-tallet gikk så lønnsandelen markant ned. I denne perioden har *the 1 percent community* mer enn doblet sin andel av befolkningens årlige inntekter.

Det er ikke et en-til-en-forhold mellom disse to størrelsene, men når inntektsandelen på toppen eksploderer, må pengene *komme fra et sted*. Skal kapitaleierne få mer av veksten, må de ansatte få mindre. Så pengekonsentrasjon på toppen har noe å gjøre med styrkeforholdet mellom partene ute i arbeidslivet. For å nevne ett eksempel: Det finnes en sammenheng mellom lønns- og arbeidsvilkår blant Olav Thons hotellarbeidere og Olav Thons profittmargin.

Rekordinntektene blant samfunnets aller rikeste viser derfor ikke kun at «det går bra i næringslivet», men kanskje vel så mye at kapitaleierne har lyktes med å øke sin tilgang til verdiskapingen *på bekostning av lønsmottakernes andel*. Det vil si på bekostning av ansattes lønns- og arbeidsvilkår.

Mens kapitaleierne som gruppe framstår som vinnere gjennom de siste 25 årene, er posisjonen til lønsmottakernes som gruppe svekket.

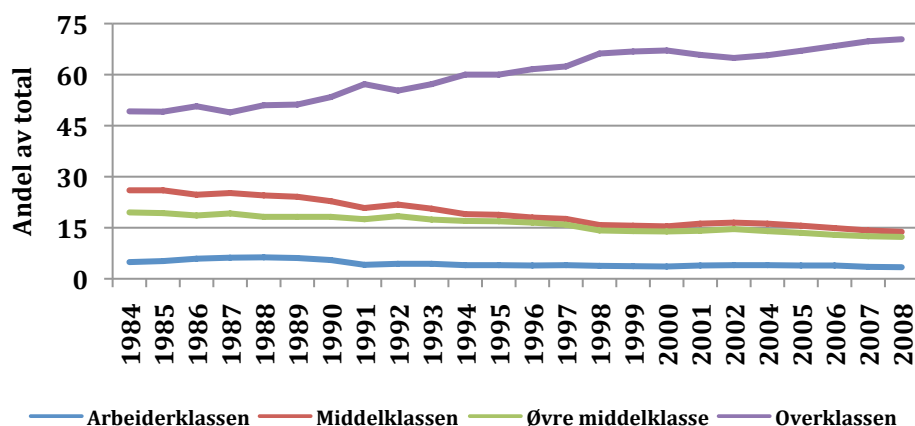
MIDDELKLASSENS ANDEL HALVERT

Videre skal vi se på vinnere og tapere når det gjelder *formue*, som er inntektsutviklingens resultater akkumulert over tid.

For perioden 1984 til 2008 tegner det seg et tydelig mønster. Mens overklassen har økt sin andel av «brutto finanskapital» betraktelig, har middelklassen og øvre middelklasse sett sine andeler falle jevnt og trutt. Arbeiderklassen har hele veien hatt en minimal andel av «brutto finanskapital» (som inkluderer bankinnskudd og aksjer, men ikke bolig).

Følgende figur viser denne utviklingen. Overklassen utgjøres her av de 10 prosent rikeste (desil 10), øvre middelklasse av de neste 10 prosent (desil 9), middelklassen av desil 6 til 8 og arbeiderklassen av de fem nederste desilene.

**FIGUR 10: Husholdningenes brutto finanskapital
1984-2008**

FORKLARING: Overklassen=desil 10. Øvre middelklasse=desil 9. Middelklassen=desil 6-8. Arbeiderklassen=desil 1-5. Kilde: Statistikkbanken, tabell 04752 og tabell 06886.

Den mest formuende tidelen av husholdningene økte i løpet av perioden sin andel av totalen fra rundt 50 prosent til over 70 prosent. De rikenes rekordløft har i stor grad skjedd på bekostning av den brede middelklassens andel, som er halvert.

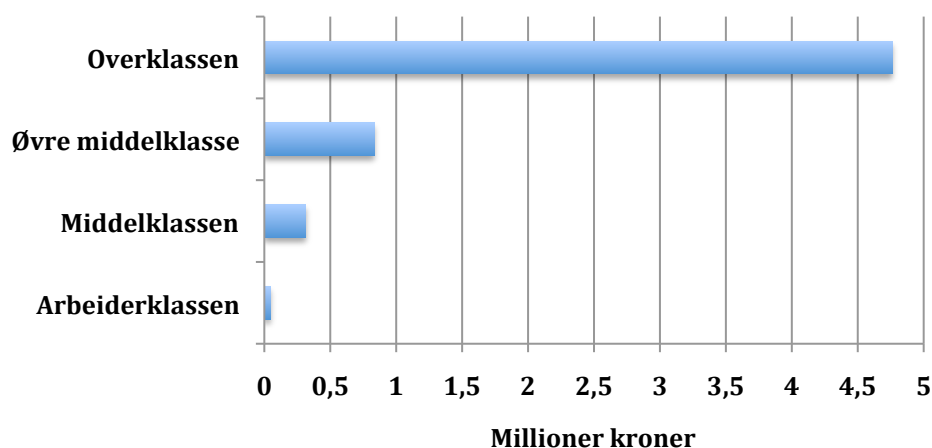
Selv om denne statistikken gjelder «finanskapital» og ikke bolig, er lite sannsynlig at det ville snu opp ned på bildet hvis tallene også fanget opp boligeiendom. De rikeste har gjerne bolig som står i stil med formuen for øvrig.

«GERHARSDEN-O-METERET»

Hvordan ville fordelingen i Norge sett ut hvis politikken hadde vært mer i tråd med befolkningens vilje? Sett at vi hadde beholdt fordelingsmønsteret «fra Gerhardsens dager», hvem ville hatt mest å vinne på en slik fordeling? For ytterligere å tydeliggjøre dette, har vi laget «Gerhardsen-O-Meteret».²⁷

Regnestykket tar utgangspunkt i den faktiske fordelingen av brutto finanskapital i 2008, som vist i følgende figur:

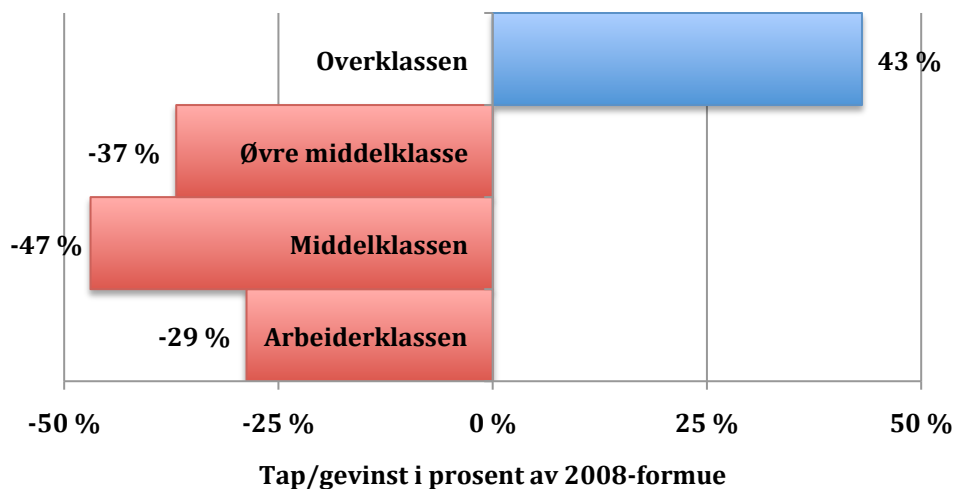
FIGUR 11: Brutto finanskapital. Gjennomsnitt i millioner kroner, 2008.

FORSKJELL: Overklassens medlemmer har 100 ganger større brutto finanskapital enn arbeiderklassens. Kilde: Statistikkbanken, tabell 06886.

Som figuren viser, var den gjennomsnittlige beholdningen av aksjer og bankinnskudd for den rikeste tidelen av norske husholdninger (overklassen) i 2008 over 100 ganger større enn gjennomsnittet for arbeiderklassen (den nederste halvparten av husholdningene).

Hvordan ville denne fordelingen sett ut, *hvis* vi også etter 1984 hadde fordelt formuesveksten etter samme mønster som fordelingen vi hadde oppnådd etter «Gerhardsen-epoken» i norsk politikk? Dette vises av «Gerhardsen-O-Meteret». Dette instrumentet måler hvem som har vunnet og tapt hvor mye på endringene i fordelingen av samlet finansformue etter 1984. Resultatet kan avleses i følgende figur:

FIGUR 12: «Gerhardsen-O-Meteret»

FORKLARING: Figuren viser hvor mye ulike grupper har tapt og vunnet på forskjellsutviklingen vekk fra sosialdemokratisk fordeling (siden 1984). Det vil med andre ord si hvor mye større formue gruppen teoretisk sett ville hatt i 2008, hvis vi hadde videreført fordelingsmønsteret fra 1984. Arbeiderklassen er her 50 prosent av befolkningen, middelklassen 30 prosent, mens øvre middelklasse og overklassen hver utgjør 10 prosent. Kilde: Statistikkbanken, tabell 04752 og tabell 06886.

Hver husholdning blant de øverste 10 prosent hadde i 2008 nær 1,5 millioner høyere formue enn den ville hatt med 1984-fordeling. Middelklassen (desil 6 til 8), har 47 prosent lavere formue enn de ville hatt hvis veksten siden 1984 var blitt fordelt etter samme mønster som den gang.

Mens overklassen har vunnet mest på endret fordeling de to siste tiårene, har den brede middelklassen sakkert mest akterut.

5. SKATTEPOLITIKK OG ØKENDE ULIKHET

DENNE RAPPORTENS formål er å dokumentere den kraftig økende ulikheten mellom de rikeste og folk flest etter 1990. Å forklare denne utviklingen ligger utenfor denne rapportens rammer. Imidlertid skal vi i dette kapitlet se litt på en bestemt faktor; skattepolitikken.

Vi har hatt to større skattereformer i den aktuelle perioden: Regjeringen Brundtlands reform av 1992 og skattereformen av 2006, framlagt av regjeringen Bondevik og innført under Stoltenberg II. I tillegg er det gjennomført betydelige skatteutt mellom skattereformene, ikke minst i høye inntekter, men disse går vi ikke nærmere inn på her.

SKATTEREFORMEN AV 1992: LØNNSOMT FOR KAPITALEIERE

Etterkrigstidens utjevning mellom de rikeste og folk flest snudde til økende ulikhet mot slutten av 1980-tallet. Men den ekstreme forskjellsutviklingen skjøt fart først etter skattereformen som ble gjennomført i 1992.

Reformen i 1992 fjernet progressiv beskatning av kapitalinntekter, som nå fikk flat skattesats. Unntatt fra dette var aksjeutbytter. Her ble skattesatsen null. Dette til tross for at skattlegging av aksjeutbytter er et meget treffsikkert fordelingsverktøy. Det er nesten bare de rikeste som har betydelige utbytteinntekter. I 1998 tok for eksempel de rikeste 5 prosentene av befolkningen ut 90 prosent av alt aksjeutbytte.²⁸

Etter reformen av 1992 kunne investorer hente utbytter fra selskapene helt skattefritt. Hvilket de gjorde i stor stil. Inntekter fra utbytte ble femdoblet fra 1992 til 1993.²⁹

Til gjengjeld ble skattegrunnlaget utvidet. For eksempel hadde gevinst på salg av aksjer som hadde vært eid i mer enn tre år vært skattefritt, nå ble også disse gevinstene skattepliktige.

Nullskatt på aksjeutbytter har i ettertid fått sin del av «æren» for det nye Norge som vokste fram etter 1992.³⁰ Forsker Jon Epland i Statistisk sentralbyrå uttalte nær ti år etter skattereformen: «Frå 1993 er heilt klart den manglande skatten på aksjeutbyte ein viktig forklaringsfaktor for utviklinga av auka økonomiske skilnader. Dette er godt dokumentert».³¹

I samme retning som nullskatt på utbytter trakk reformens drastiske kutt i skattesatsen på aksjeselskapenes overskudd, fra 50,8 prosent til 28 prosent.³² I tillegg ble formuesskatt avskaffet for aksjeselskaper.

Skattepolitikken er langt fra eneste forklaringsfaktor, men skatterefor- men av 1992 bidro utvilsomt til framveksten av det nye Norge, med sterk rikdomskonsentrasjon på toppen av samfunnspyramiden.

FRAM OG TILBAKE MED UTBYTTESKATTEN

Parallelt med at kraftig økende forskjeller kom til syne gjennom 1990- årene, økte kritikken mot nullskatt på aksjeutbytter. I september 2000 innførte regjeringen Stoltenberg I en forsiktig utbytteskatt på 11 prosent, noe som møtte protest.³³ Resten av det året og i 2001 var denne satsen gjeldende, før Høyres finansminister Per Kristian Foss i regje- ringen Bondevik II fjernet utbytteskatten igjen fra og med 2002.

Mange av det rikeste unnslopp trolig med skrekken, gjennom å ta ut store utbytter før skatten ble innført og så vente til Høyre fikk finansmi- nisteren igjen. Vi ser i alle fall at den øverste prosenten i inntektsforde- lingen (og *nesten utelukkende* denne gruppen)³⁴ økte sin andel av samlet inntekt kraftig i 2000, for deretter å falle i 2001.

SKATTEREFORM FRA 2006

Etter innstilling fra det såkalte Skauge-utvalget ble det i begynnelsen av 2005 avklart at det nå skulle bli skatt på aksjeutbytter igjen.³⁵ Men etter en ny modell. «Aksjonærmodellen» for personlige aksjonærer fører til at de rikeste fortsatt kan ta ut store utbytter helt skattefritt. Utbytteskat- ten har nemlig fått et «skjermingsfradrag» som lar utbytter opp til en viss prosent av de investerte pengene være helt skattefrie. (Denne pro- senten settes lik «risikofri markedsrente».) Utbytter ut over skjermings- fradraget skattes med en flat sats på 28 prosent.

I 2008, for eksempel, skjermet «fradraget» utbytter opp til 3,8 prosent av investeringen.

➔ En småsparer med 100.000 kroner investert i aksjer kunne da ta ut 3800 kroner i utbytte skattefritt. En kapitaleier med 1 milliard kroner investert i aksjer, kunne derimot ta ut **38 millioner kroner skattefritt** samme år.

Samtidig innebar den nye reformen at den såkalte kakseskatten (økt arbeidsgiveravgift på de høyeste lønnsinntektene) ble avskaffet.

Finansminister Foss annonserte gjeninnføringen av utbytteskatt så tidlig og tydelig at eierne fikk god anledning til å «tilpasse» seg, ved å hente enorme utbytter mens det ennå var skattefritt. SSB anslår at over 300 milliarder kroner ble tatt ut i aksjeutbytte i 5-års perioden fram til og med 2005.³⁶ Tappingen av kapital var så ekstrem at nær 4500 aksjesel-

skaper kom under lovens grense på 10 prosent egenkapital i 2005, en 20-dobling i forhold til året før.³⁷ Disse pengene kunne så settes inn i selskapene igjen som «innskutt kapital», og den kan eierne tappe ut igjen helt skattefritt. Det er nemlig bare *utbytter* som beskattes – altså kapital tjent opp av selskapet – så hvis eieren lar overskuddet bli i selskapet og heller tar ut «innskutt kapital» i stedet for aksjeutbytte, blir uttaket helt skattefritt. Rundt 60 prosent, eller om lag 180 milliarder, av de tappede beløpene fra perioden fram mot 2005 ble skutt inn igjen i de samme selskapene.

I tillegg er utbytter skattefrie hvis de betales ut til et selskap og ikke til en person. De store aksjeeierne sørget derfor for å opprette egne investeringselskaper for aksjeinntektene sine.³⁸ Gjennom disse selskapene kan utbytte reinvesteres, og dermed kan beskatningen av utbyttet utsettes så lenge aksjonæren vil. Kanskje til utbytteskatten avskaffes.

NORGE – ET SKATTEPARADIS?

Knut Boye, tidligere professor ved Norges Handelshøyskole, oppsummerte gjeninnføringen av skatt på aksjeutbytter slik: «Effekten av regelverket er omtrent null. De ikke børsnoterte selskapene har tilpasset seg i år, og mange vil ikke betale utbytte på mange herrens år.»³⁹

Terje Hansen, også han tidligere professor ved Norges Handelshøyskole, uttalte til NRK at den nye skattemodellen var en gavepakke til milliardærene: «Tilsynelatende skulle man tro at de blir rammet av denne modellen fordi de nå får høy skatt på aksjeutbytte [...], men de har allerede ordnet seg og kommer aldri til å betale fem flate øre i skatt.»⁴⁰ Hansen skriver også at «De superrike er skattereformens definitive vinere. Mange vil for alle praktiske formål ikke lenger ha skattepliktige inntekter.»⁴¹

For flere av samfunnets rikeste er formueskatten den eneste de betaler. Ifølge beregninger ville mange av de superrike, hvis formueskatten avskaffes, betale så lite som 0,1 prosent i skatt.⁴² I lys av Norges selvbilde som egalitært sosialdemokrati, er det paradoksalt at landet nå framstår som et skatteparadis for de aller rikeste.

6. DEN NYE ULIKHETEN I POLITISK PERSPEKTIV

DEN STERKE rikdomskonsentrasjonen etter 1990 er et politisk betent tema. Blant milliardærene og enkelte på høyresiden er det ikke uvanlig å avvise ethvert politisk fokus på konsentrasjonen av rikdom som «misunnelsesdrevet politikk». ⁴³ Etter vårt syn, handler debatten om økende milliardærmakt i det nye Norge verken om misunnelse eller Jantelov, men om et politisk spørsmål: «Hva slags samfunn ønsker vi å leve i?»

I det følgende vil vi trekke opp noen politiske perspektiver på den nye ulikheten. Dette gjør vi i form av fire argumenter for at rikdomskonsentrasjonen denne rapporten dokumenterer er et samfunnsproblem, som krever økt politisk oppmerksomhet.

1. Redusert økonomisk likeverd er skadelig i seg selv

Rike land med høy økonomisk ulikhet har dårligere folkehelse enn rike land med lav ulikhet. Dette er grundig dokumentert av samfunnsmedisinske forskere de siste tiårene. Land med høyere grad av økonomisk likeverd, som de skandinaviske landene eller Japan, gjør det samfunnsmessig bedre enn lav med lavt økonomisk likeverd, som USA eller Storbritannia, på blant andre følgende områder:

- Spedbarnsdødelighet
- Levealder
- Oppvekstvilkår
- Fedme
- Narkotikamisbruk
- Kriminalitet
- Sosial mobilitet

Forskerne finner at når samfunnet har nådd et visst nivå av materiell velstand, er ikke lenger økonomisk *vekst* det avgjørende for velferdsnivået kvalitet, men graden av økonomisk *likeverd*. Økende ulikhet i den økonomiske verdsettelsen av samfunnsmedlemmene er rett og slett skadelig for folkehelsen. ⁴⁴

Denne forskningen burde utløse en ny debatt om den sterke rikdomskonsentrasjonen som nå foregår i Norge. Vi kan ikke lenger tenke, slik høyresiden alltid har gjort, at økende ulikhet *i seg selv* ikke er skadelig, så lenge ulikheten skyldes at de rike blir rikere og ikke at de fattige blir fattigere.

Styrking av det økonomiske likeverdet mellom samfunnets medlemmer burde igjen bli en kampsak for arbeiderbevegelsen. Ikke på grunn av «misunnelse», men fordi vi ønsker et godt samfunn å leve i for våre barn og barnebarn.

2. Rikdomskonsentrasjon gir en mer ustabil økonomi

En viktig fellesnevner for Den store depresjonen på 1930-tallet og den internasjonale finanskrisa rundt 2008 og, er den ekstreme rikdomskonsentrasjonen på toppen av systemet som gikk forut for krakket. Gjennom tiåret før 1929 og tiåret før 2008 ble stadig mer av all økonomisk vekst kanalisert inn i de allerede gigantiske formuene til den rikeste prosenten av samfunnets innbyggere (særlig tydelig i USA, jamfør følgende figur).⁴⁵

Mange ledende økonomer regner denne økonomiske polariseringen blant de viktige årsakene til «finanskriser» som utløser realøkonomisk tilbakegang og ødeleggende arbeidsløshet.⁴⁶ Når så mye penger samles på toppen, kanaliserer det kjøpekraft vekk fra brede lag av folket. Dette fører enten til krise på grunn av store vansker med å få avsetning for bedriftenes varer og tjenester (på grunn av sviktende etterspørsel), noe som kan utløse konkursbølger og arbeidsløshet, eller til at konsumentene tar opp store mengder *gjeld* for å holde forbruket oppe.⁴⁷ En slik gjeldsboble er ustabil – altfor mange lever på lån de håper å få råd til, men i lengden ikke kan bære – og som vi har sett i kjølvannet av finanskrisa både i USA, på Island og i mange andre land, kan de samfunnsøkonomiske konsekvensene være enorme når boblene sprekker.

Ustabiliteten økes også ved at store pengemengder samlet på toppen av systemet i økende grad settes inn i *spekulasjon* (gambling med finansinstrumenter) når sviktende etterspørsel lenger nede i samfunnet gjør det vanskelig å finne profitable investeringer i *produktiv* virksomhet. De rikeste har rett og slett *for mye penger*, og disse pengene har i økende grad transformert finansbransjen fra å være realøkonomiens investeringskilder til kasino og pyramidespill.

Økonomisk polarisering har derfor bidratt til økonomisk ustabilitet og påfølgende kriser, som først og fremst rammer arbeidsfolk nedover i hierarkiet.

En politikk for å stoppe rikdomskonsentrasjonen på toppen er en politikk for en mer stabil, bærekraftig (her ikke ment i økologisk forstand) og produktiv økonomi.

3. Rikdomskonsentrasjon er maktkonsentrasjon

Det politisk kontroversielle med konsentrasjonen av enorme formuer på noen få eieres hender er ikke at disse personene får så høyt *forbruk*, men at de samler en enorm *makt*.

Verdiene individer som Kjell Inge Røkke, Olav Thon eller Silvio Berlusconi rår over er ikke å regne som «kjøpekraft» slik vanlige inntekter er,

de store formuene er lik beslutningsmakt over svært mange menneskers livsgrunnlag og livsvilkår. De store kapitaleierne kan legge ned fabrikker og med dem hele lokalsamfunn, flytte produksjon verden over, kjøpe opp aviser og TV-stasjoner, finansiere politiske partier og så videre. Sterk økonomisk maktkonsentrasjon er en form for ikke-demokratisk *politisk* maktkonsentrasjon.⁴⁸ For tilhengere av liberalt demokrati vil en økning av slik maktkonsentrasjon oppfattes som negativ.

Det er også en utfordring av demokratiet at den kraftige konsentrasjonen av rikdom på toppen har foregått samtidig som 70 prosent av det norske folk mener forskjellene allerede er for store og 60 prosent mener de folkevalgte bør gjøre noe for å minske dem. Den økende milliardermakten uttrykker også demokratiets avmakt – det store flertallet ønsker jo motsatt utvikling.

En aktiv politikk for redusert økonomisk maktkonsentrasjon og økt økonomisk likeverd vil også være en politikk for styrking av demokratiet.

4. Pengekonsentrasjonen er urettferdig

Det finnes ingen rettferdighet i at en av de superrike tjener like mye på ett år som fem gjennomsnittsnordmenn gjør på et helt arbeidsliv i fulltids jobb. Ingen enkeltperson gjør så unikt eller produktivt arbeid at han bør tjene titalls eller hundretalls millioner i året. Ta for eksempel «traderen» Einar Aas, som 38 år gammel i 2009 tjente 340 millioner kroner på handel med kraft-derivater. Hvis han jobbet 12 timer om dagen, seks dager i uka hele året igjennom, tjente han fortsatt over 90.000 kroner i timen. Så verdifull for samfunnet er det lite sannsynlig at innsatsen til selv en kraftspekulant kan være.

De færreste av dem som nå tjener store penger i Norge kunne klart dette på egen hånd uten samfunnets innsats og organisering. Forretningslivets eiere hadde ikke klart seg uten utdanningssystemet, veiene, helsevesenet og all infrastrukturen samfunnet i fellesskap har bygget opp, for ikke å snakke om de ansatte som hver dag skaper verdiene i bedriften. Samfunnet vi i fellesskap har utviklet er *forutsetningen* for lønnsom forretningsdrift. Da er det ikke rettferdig at enkeltpersoner får sope inn private milliardgevinster, samtidig som de betaler en forsvinnende lav skattesats sammenlignet med folk flest.

Det er ikke rettferdig at lavlønte butikkansatte skal få sine arbeidstider utvidet helt til midnatt og se stadig mindre til barna sine fordi kjøpesentereieren Olav Thons formue på 21 milliarder skal vokse enda raskere.⁴⁹ Det er ikke rettferdig at ISS skal drive sine ansatte i Petter Stordalens hoteller så hardt at de sliter ned arbeidshelsa før fylte 40, bare for å øke formuen til Stordalen ytterligere, mens trygderegninga sendes til skattebetalerne (v/ NAV). Det er ikke rettferdig at DnB Nor-toppene tar ut 24 millioner i bonus etter at skattebetalerne har berget banksektoren, mens en familie rammet av arbeidsløshet risikerer å miste huset⁵⁰ fordi

DnB NOR nektet å gi lån til den lokale hjørnesteinsbedriften.⁵¹ Det er ikke rettferdig at medisinsk uføre aleneforsørgere med ned mot 200.000 i årsinntekt trues med innstramminger av staten, mens den samme staten gir en fondsforvalter 500 millioner kroner i bonus bare for å handle russiske aksjer for Oljefondet.⁵²

Når urettferdigheten får bre om seg, kan det også underminere den politiske oppslutningen om fellesskapelige velferdsløsninger.⁵³ Et skattebasert system der alle skal bidra kan bli vanskelig å sikre støtte for når mange med små og middels inntekter ser hvordan en liten elite stikker av med stadig større milliardsummer, som de knapt betaler skatt av. Disse spørsmålene om rettferdighet og maktkonsentrasjon er førstetrangs *politiske* spørsmål, som krever politiske svar. Samfunnets økonomiske ulikeverd utvikler seg så langt som vi *lar* det utvikle seg.

En politikk for å snu pengestrømmen som nå går til toppen av det økonomiske hierarkiet er en politikk for et mer rettferdig samfunn.

7. POLITISK ANBEFALING

Dette er noen tiltak for styrket økonomisk likeverd som Manifest Analyse mener regjeringen bør vurdere.

- ➔ **Innfør reell beskatning av aksjeutbytter ved å avskaffe skjermingsfradraget.**
 - ➔ **Innfør toppskatt og trygdeavgift for utbytteinntekt**, slik som for arbeidsinntekt.
 - ➔ **Gjeninnfør «kakseskatten»** – 12,5 prosent ekstra arbeidsgiveravgift på lønninger over 1,2 millioner (16 G).
 - ➔ **Progressiv formueskatt:** Legg inn en høyere sats for store formuer (for eksempel over 10 millioner kroner).
 - ➔ **Progressiv arveavgift:** Innfør en høyere sats for arveavgift ved store arvebeløp (for eksempel over 10 millioner kroner)
-

NOTER OG FORKLARINGER

¹ Fra Valgundersøkelsen 1997 og 2001. http://www.ssb.no/emner/00/01/rapp_valg/

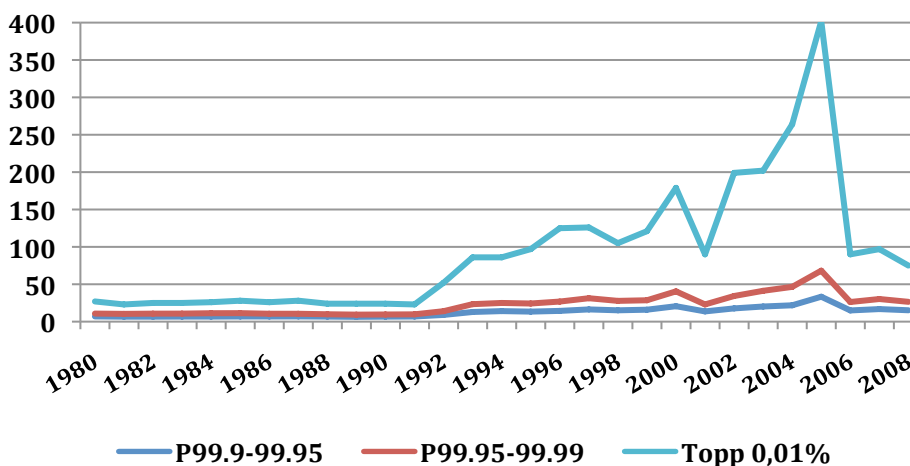
² Tallene er hentet fra Aaberge, R. and T. Atkinson (2010): «Top Incomes in Norway». In T. Atkinson and T. Piketty (Eds.): Top Incomes A Global Perspective, Oxford University Press, Oxford, 448-482. Takk til Rolf Aaberge for oppdaterte tall for årene 2007 og 2008. En utgave av artikkelen kan lastes ned her: <http://www.ssb.no/publikasjoner/DP/pdf/dp552.pdf>

Antall gjennomsnittsinntekter er beregnet som (andel av inntekt/andel av personer). Inntektsandelene baseres på inntektene til samtlige personer over 16 år (omtrent 3,77 millioner personer i 2008), inkludert deltidsansatte og personer utenfor arbeidsstyrken. På den ene siden vil toppinntektene uttrykt i gjennomsnittsinntekter derfor *overdrive* forholdet mellom toppen og gjennomsnittet. På den annen side, vil gjennomsnittet bli trukket opp på grunn av de høye inntektsandelene på toppen, og det trekker i motsatt retning. Det ville derfor ha vært å foretrekke å heller sammenligne med medianinntekten, men den er ikke mulig å beregne ut ifra det publiserte tallmaterialet om toppinntekter.

Fra inntektsstatistikken for 2009 finner man for eksempel at gjennomsnittsinntekten før skatt er om lag 25 prosent høyere enn medianen (beregnet fra fordelingstabellen her: <http://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2009/Artikler/Fordelingstabell>). Forskjellen mellom gjennomsnitt og median for heltidsansatte har ligget på i overkant av 10 prosent i perioden 1997-2008 (se tabell 05607 i Statistikkbanken). Uttrykt i medianinntekter ville derfor toppinntektene framstått som *enda høyere* enn i figuren.

Hele tidsserien fra 1980-2008:

FIGUR A: Antall gjennomsnittsinntekter 1980-2008

DEN RIKESTE PROMILLEN: Den turkise kurven viser antall gjennomsnittlige inntekter for topp 0,01%, den røde kurven viser utviklingen for de neste 0,04% på inntektsstigen (P99.95-99.99) og den blå kurven viser de påfølgende 0,05% (P99.9-99.95). Kilde: Aaberge og Atkinson (2010).

³ Kapitalinntektene til de 5000 rikeste mer enn firedoblet seg (+370 prosent) i løpet av perioden 1993-2004, målt i fast kroneverdi. Det gir en årlig *realvekst* på 15 prosent p.a. Se FAFO-notat 2006:24: «Rikdom på nye veier II» av Johan Christensen, Tone Fløtten og Jon M. Hippe. Notatet kan lastes ned her: <http://www.faf.no/pub/rapp/10014/10014.pdf>

⁴ Den nyeste lista over landets 400 rikeste personer finnes her: http://www.hegnar.no/andre_tjenester/rikeste400/. Fra 2009 til 2010 økte de 371 personene som figurerer på listen begge årene sine formuer med i snitt 165 millioner kroner (200 millioner hvis man inkluderer John Fredriksen). Den samme oversikten anslår at Norges 400 rikeste personer i 2010 hadde en gjennomsnittlig formue på 1,7 milliarder kroner (median 810 millioner).

⁵ Se <http://www.dn.no/forsiden/naringsliv/article2046941.ece>. Skatt Øst meldte også nylig at flere hundre nordmenn, i forbindelse med det pågående skatteamnestiet, har innrapportert sine skjulte formuer i utlandet, som til sammen utgjør milliardbeløp: http://m.nrk.no/m/artikkel.jsp?art_id=17515718&a=1.7515718&f=/nyheter/distrikt/ostlandssendingen/&h=www.nrk.no

⁶ Et eksempel på slik virksomhet er opprettelsen av såkalte «Norskregistrerte utenlandske foretak (NUF)». Antallet NUF doblet seg fra 2005 til 2010: <http://www.nytid.no/perspektiver/artikler/20100819/firma-pa-boks/>

⁷ Som SSB-forsker Rolf Aaberge uttalte til NRK: «[Skattereformer] forklarer en del av økningen i de rikestes inntekt, men det forklarer langt fra hele spranget. De rikeste har rykket fra.» <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/1.7309404>

⁸ Mellom 1981 og 2006 gikk 88 prosent av all inntektsvekst i USA til den rikeste tidelen av befolkningen, mens bare 12 prosent gikk til resten. Tilsvarende tall for den foregående 25-års perioden 1956-1981 var 37 prosent til den rikeste tidelen og 63 prosent til resten. Se <http://www.stateofworkingamerica.org/pages/interactive>. Se også Dew-Becker, I. og Gordon, R. J. (2005): «Where did the Productivity Growth Go?»: http://www.brookings.edu/es/commentary/journals/bpea_macro/forum/200509bpea_gordon.pdf

⁹ For en gjennomgang av utviklingen i Norge, Sverige, Danmark og Finland siden 1990-tallet, se: <http://www.frifagbevegelse.no/loaktuelt/temasaker/article3074957.ece>

¹⁰ Andelen til topp 1% i flere land svinger kraftig på grunn av skattetilpasninger på 2000-tallet (se kapitlet om skattepolitikken) og finanskrisen (gjelder særlig USA). Serien for Norge, Sverige og USA er derfor glattet ut med et glidende 5-årig gjennomsnitt. Det betyr at verdien for eksempel for 1990 viser gjennomsnittet for 1988-1992, tallet for 2006 viser gjennomsnittet av årene 2004-08 etc. For Storbritannia er siste år med tilgjengelige data 2005.

Tallmaterialet er hentet fra Atkinson, A., Piketty, T. og Saez, E. (2010): «Top incomes in the Long Run of History». Både artikkelen og bakgrunnstallene i excel-format er tilgjengelige fra Emmanuel Saez' hjemmeside: <http://www.econ.berkeley.edu/~saez/>. Tallmaterialet i excel-format finnes her: <http://www.econ.berkeley.edu/~saez/atkinson-piketty-saezJEL09series.xls>

Oppdaterte tall for USA og Sverige for 2007 og 2008 er hentet fra tabell A1, s.26 i Roine, J. og Waldenström, D. (2010): «On the Role of Capital Gains in Top Incomes». Tilgjengelig her: http://www.hhs.se/SITE/Publications/Documents/101014_Capgains.pdf

¹¹ NRK, 26.09.2010: <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/1.7309404>

¹² St.prp. nr. 1 (2008/2009), s.115: <http://www.regjeringen.no/pages/2113663/PDFS/STP200820090001SKADDDPDFS.pdf>

¹³ Hadde eiendom og bolig vært inkludert i formuesbegrepet, ville fordelingen trolig vært enda skjevare. Tall fra SSB angir at det er de dyreste boligene (målt etter omsetningsverdi) som har de laveste relative ligningsverdiene. Se <http://www.ssb.no/sbolig/>.

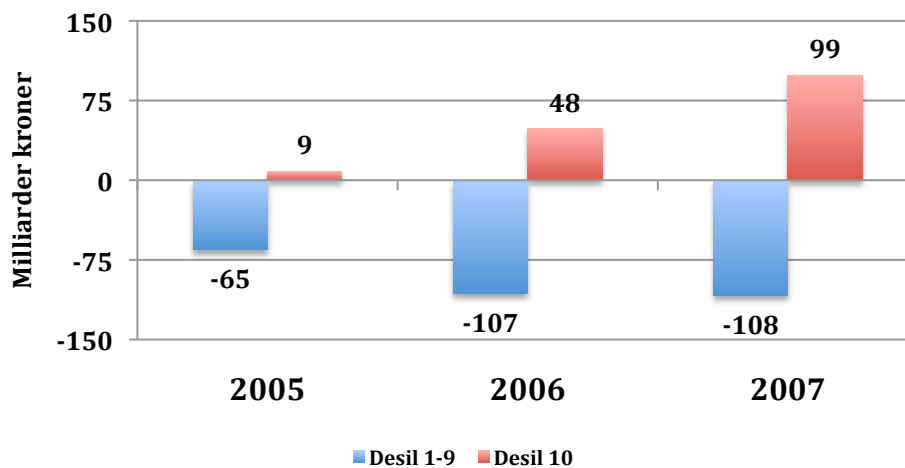
¹⁴ I 2008 bestod statistikken av i overkant av 2,1 millioner husholdninger.

¹⁵ Om nordmenn egentlig er klar over denne skjevfordelingen, er uvisst. Interessant er det uansett at to forskere i USA nylig fant at det er et stort gap mellom hva folk tror om formuesfordelingen i landet, og hvordan den faktisk er fordelt. Se Norton, M. I. og Ariely, D. (2010): «Building a better America – one wealth quintile at a time», Perspectives on Psychological Science:

<http://www.people.hbs.edu/mnorton/norton%20ariely%20in%20press.pdf>

¹⁶ Tall fra Norges Bank viser at det bare er den rikeste desilen av husholdningene som har hatt positive nettofinansinvesteringer i perioden 2005-2007, det vil si at for de nederste 9 desilene har gjelden vokst fortere enn formuen:

FIGUR B: Nettofinansinvesteringer 2005-2007

OLA NORDMANN FORGJELDES: *Det er bare den rikeste tidelen av befolkningen som har hatt positive nettofinansinvesteringer de siste årene. Kilde: Penger og Kreditt 2/2009, figur 13. Nettofinansinvesteringer for husholdningene i ulike desiler etter finansformue (definert som de ti prosentene av husholdningene med høyest finansformue i 2004. Deretter er de samme husholdningene fulgt fram til 2007. Milliarder kroner. 2005-2007.*

Figuren er hentet fra Penger og Kreditt 2/2009: «Husholdningenes nettofinansinvesteringer – hva sier mikrodataene?» av Magdalena Riiser. Artikkelen finnes her:

http://www.norges-bank.no/templates/article_75781.aspx

Nok en indikasjon på at det ikke er økt gjeldsopptak som driver utviklingen finner man i artikkelen «Utviklingen i husholdningenes gjeld. En analyse av mikrodata for perioden 1986-2003» i Penger og Kreditt 1/2006 av Riiser og Vatne. Tabell 2 viser blant annet at andelen husholdninger i inntektsdesil 10 med høy gjeldsbelastning (gjeld > 5 ganger inntekt) har mer enn halvert seg i perioden 1986-2003, fra 14,1 til 6,3 prosent. Andelen i desil 1-6 har derimot økt fra 7,4 til 10,2 prosent i samme periode. Artikkelen finnes her: http://www.norges-bank.no/upload/import/publikasjoner/penger_og_kreditt/2006-01/riiser.pdf

¹⁷ Fjærli, E. og Aaberge, R. (2000): «Tax reforms, dividend policy and trends in income inequality». Discussion Papers No. 284, august 1999, SSB, s.17. Artikkelen finnes her: <http://www.ssb.no/publikasjoner/DP/pdf/dp284.pdf>

¹⁸ «The rise in income inequality reported by the national statistics agencies coincided, however, with the implementation of a major tax reform that affected the economic incentives in the corporate sector and the income shifting incentives in small enterprises. Thus, when tax reported dividends are used as a measurement of the returns from shares, changes in the estimated income inequality may be a result of changes in the income reporting behaviour rather than factual changes in the distribution of income.» Fjærli, E. og Aaberge, R.(2000), s.3.

Se også Økonomiske Analyser 1/2005, s.126-128. Kan leses her: <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200501/hushold.pdf>

Og St.meld. nr.50 (1998-99): «Endringer i skattereglane som fører til at ein større eller mindre del av dei faktiske inntektene blir skattepliktige, kan dermed påverke resultata frå slike analysar. Vidare kan endringar i skattereglar eller rekneskapsreglar påverke åtferda til skattytarane, noko som også kan påverke resultata i slike analysar sjølv i tilfeller der dei faktiske inntektsforskjellane ikkje har endra seg. Eksempelvis er det grunn til å tru at skattereforma m.m. har ført til at skattytarane tek ut ein større del av overskotet frå bedrifter som utbytte enn tidlegare, noko som gjer sitt til at ein større del av kapitalinntektene blir synleggjort som inntekt i statistikken. Auka synleggjering kan føre til at auken i dei *registrerte* inntektsforskjellane gir overvurdering av auken i dei faktiske inntektsforskjellane.»

<http://www.regjeringen.no/nm/dep/aid/dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/19981999/stmeld-nr-50-1998-99-/3/6.html?id=431431>

¹⁹ Fjærli, E. og Aaberge, R. (2000), s.5.

²⁰ Se for eksempel Fjærli, E. (2009): Bak Gini-koeffisienten: Om inntektene fra forretningsvirksomheten til Norges største eiere, Økonomiske analyser 3/2009, SSB: <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200903/fjaerli.pdf>

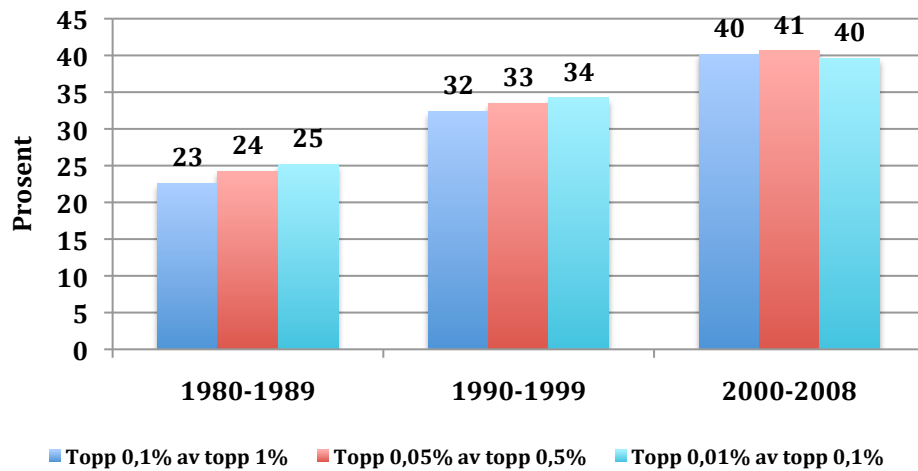
²¹ Statistisk sentralbyrå: Nasjonalregnskap. Finansielt sektorregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. 2. kvartal 2008.

http://www.ssb.no/finsek/reinvestert_utbytte.pdf

²² Påstanden som ofte fremmes om at ulikheten har sunket under den sittende regjeringen, må sees i lys av at regjeringens startpunkt foredlingsmessig er 2005, da det ble tatt ut over 100 milliarder i aksjeutbytte, mye av det kun som tilpasning til innføring av skatt året etter, da det kun ble tatt ut 7 milliarder i utbytte. Samtidig har regjeringen gjort noen skatteendringer som bidrar til omfordeling nedover. Men det tyngste bidraget til «nedgangen i ulikhet» kommer fra forhold som har med de rikes skattetilpasninger rundt 2005 å gjøre. For en drøfting se:

<http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/Vedlegg/sl/skattereform/fordeling.pdf>

²³ Det er også en tendens til det vi kan kalle «selv-kannibalisering» blant de aller rikeste. På samme måte som det særlig er den rikeste prosenten på inntektsstigen som har opplevd en sterk inntektsvekst, så har de aller rikeste innad i denne gruppen stukket av gårde med en stadig økende andel av dette:

FIGUR C: Inntekt konsentreres mot toppen

SPISS INNTEKTSPYRAMIDE: De rikeste promillen av befolkningen tar en stadig større del av inntektene. Kilde: Aaberge og Atkinson (2010).

²⁴ <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/1.7309404>

²⁵ I dette regnestykket holdes overskudd som bør gå til nødvendige investeringer (kapitalstilt) og indirekte skatter utenfor. Hvis lønnsandelen er 80 prosent, er profittandelen (kalt «driftsresultat») 20 prosent.

²⁶ Lønnsandelen = lønnskostnader / (lønnskostnader + driftsresultat), hentet fra tabell 05112 i Statistikkbanken. Markedsrettet virksomhet for fastlands-Norge er beregnet ved å trekke fra næringene «utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenester», «rørtransport» og «utenriks skipsfart». Oljesektoren med sin lave lønnsandel ville vært med å gjøre lønnsandelen kunstig lav. Motsatt ville lønnsandelen framstått som unaturlig høy hvis man inkluderte offentlig sektor, der lønnsandelen per definisjon er lik 1. Den siste verdien for inntektsandelen er et gjennomsnitt av årene 2000-2008.

²⁷ Avsnittet er inspirert av en tilsvarende beregning for amerikanske forhold i artikkelen «Inequality and the High-End Bush Tax Cuts» av Chuck Marr, 25.08.2010. Kan leses her: <http://www.offthechartsblog.org/inequality-and-the-high-end-bush-tax-cuts/>

²⁸ Dypbukt, T. (2004): Tilpasningseffekter til utbytteskatten 2000/2001, SSB-notat 2004/3: http://www.ssb.no/emner/05/01/30/notat_200403/notat_200403.pdf.

²⁹ St.meld. nr 50 (1998-99), kapittel 3. <http://www.regjeringen.no/nn/dep/aid/dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/19981999/stmeld-nr-50-1998-99-/3.html?id=431415>

³⁰ Se for eksempel Thoresen, T. (2002): «Reduced Tax Progressivity in Norway in the Nineties», SSB. Artikkelen er tilgjengelig her: <http://www.ssb.no/publikasjoner/DP/pdf/dp335.pdf>

³¹ Klassekampen, 10.11.2001.

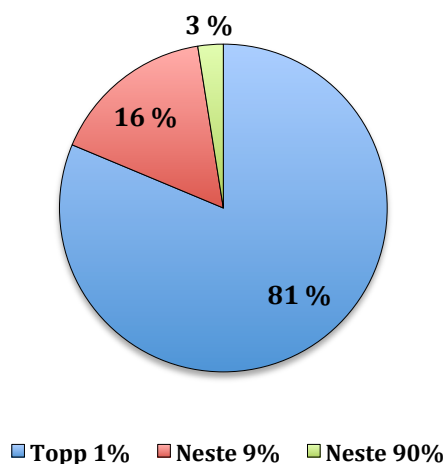
³² Skarstein, R. (2007): «Økonomi på en annen måte», Abstrakt Forlag. Kapittelet «Rødgrønn skattepolitikk» fra boka er tilgjengelig her: <http://www.manifest.no/content/download/358/1602/version/3/file/ORIENTERING2.pdf>

³³ Den relativt brå annonseringen av skatt på utbytte etter at Stoltenberg I-regjeringen kom til makten utløste sterk motstand fra høyresiden. Blant annet mente tidligere stortingsrepresentant for Høyre, Johan C. Løken, at gjeninnføring av utbytteskatt var «et svik mot den «sosiale kontrakten» mellom det politiske system og næringslivet». Horisont nr.2/2001: <http://www.nho.no/files/1734212.pdf>.

³⁴ Utbytteinntekter er svært skjevt fordelt. Eksempelvis mottok husholdningene i desil 10 i årene 1995-2005 vel 90 prosent av det samlede aksjeutbyttet. (Penger og kreditt 1/2006, s.26): http://www.norges-bank.no/upload/import/publikasjoner/penger_og_kreditt/2006-01/riiser.pdf.

I gjennomsnitt for årene 2004 og 2005, to år med særlig høye aksjeutbytter, så fordelingen slik ut:

FIGUR D: Aksjeutbytte 2004-2005

KONSENTRERT AKSJEUTBYTTE: Nesten alt aksjeutbytte går til den rikeste tidelen.

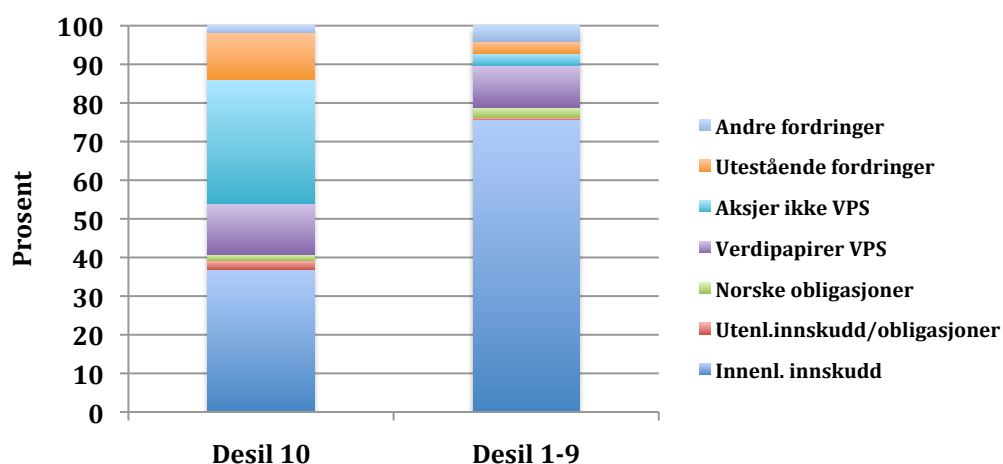
Kilde: Tall for 2004 beregnet fra tabell 5.10 her:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/2007/nou-2007-3/6.html?id=464770>. Tall for 2005 beregnet fra tabell 5.10 her:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/2008/nou-2008-10/6.html?id=509676>.

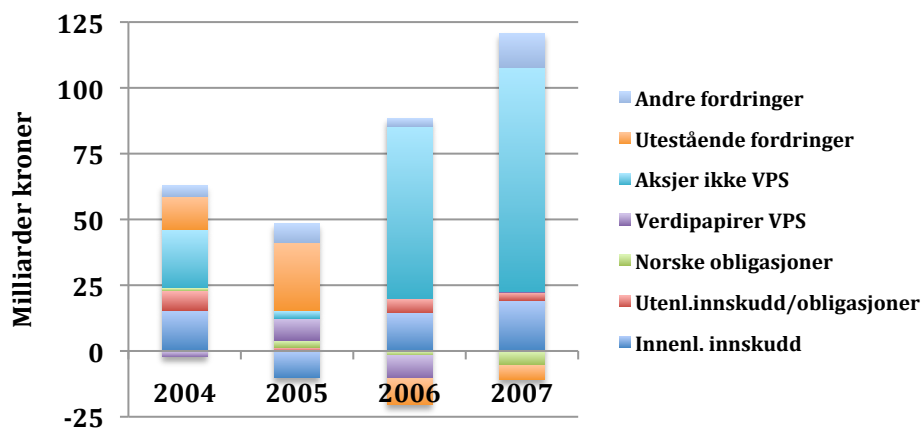
Tabellene (og dermed kakediagrammet) viser fordelingen blant yrkestilknyttede over 17 år med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Denne gruppen utgjorde i underkant av 1,8 millioner personer begge årene. (Utenfor denne gruppen finnes det også en gruppe personer med svært høye kapitalinntekter som på grunn av sine lave lønnsinntekter blir klassifisert som å ha «lav yrkesinntekt», se tabell 5.11 begge år.)

Aksjer utgjorde 45 prosent av finansformuen til desil 10 i 2004. For resten av befolkningen var andelen 14 prosent. Mer enn 75 prosent av finansformuen til desil 1-9 finnes i form av vanlige bankinnskudd:

FIGUR E: Sammensetning av finansformuen

KILDE: Penger og Kreditt 2/2009, figur 12. Sammensetning av finansformuen for husholdningene i ulike desiler etter finansformue. Prosent. 2004.

Som vi ser i figuren over består en betydelig del av formuen til de aller rikeste (32 prosent) av aksjer i ikke-børsnoterte aksjer («aksjer ikke VPS»). De siste årene er det særlig denne typen aksjer som har bidratt til denne gruppens voksende finansformue:

FIGUR F: Økning i finansformue for desil 10, 2004-2007

KILDE: Penger og Kreditt 2/2009, figur 14. Økning i finansformue korrigert for kursgevinster og -tap i husholdningene i desil 10 etter finansformue (definert som de ti prosentene av husholdningene med høyest finansformue i 2004. Deretter er de samme husholdningene fulgt fram til 2007). Milliarder kroner. 2005-2007. Søylen for 2004 er beregnet fra informasjonen i figur 4 og figur 11 i samme artikkel.

³⁵ Kapital ville ifølge flere kommentatorer som en følge av reformen skattlegges med 48,2 prosent (28 prosent på selskapenes overskudd og deretter 28 prosent beskatning av det utbetalte aksjeutbyttet ($0,28 + (1-0,28)*0,28 = 0,482$)). Skarstein (2007) hevder mot dette at «kapital» ikke er et eget skattesubjekt, og mener påstanden om at kapital beskattes med 48,2 prosent er like villedende som å påstå at «arbeidsgiveravgiften inngår i lønnsarbeidernes marginalsatt og ikke er en skatt som belaster bedriften».

³⁶ Se «Finansielt sektorregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner»: http://www.ssb.no/finsek/reinvestert_utbytte.pdf og dn.no,09.02.2007: <http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1020110.ece>

³⁷ Se dn.no, 07.10.2005: <http://www.dn.no/forsiden/article610150.ece>, nrk.no, 19.10.2005: <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/5154528.html> og Økonomisk Rapport 23.01.2006: <http://www.orapp.no/nyheter/article89718.zrm>

³⁸ Se note 6.

³⁹ dn.no, 07.10.2005: <http://www.dn.no/privatokonomi/article610324.ece>.

⁴⁰ <http://www.nrk.no/nyheter/okonomi/4413506.html>

⁴¹ Terje Hansen: *Norge etter skattereformen: Et paradys for de superrike*. Foredrag, 2007. http://paraplyen.nhh.no/sfiles/7/96/7/file/Terje_Hansen.pdf

⁴² Terje Hansen: «Naivt om formueskatt», innlegg i Dagens Næringsliv, 20.12.2010: <http://paraplyen.nhh.no/paraplyen/arkiv/2010/desember1/naivt-om-f/>

⁴³ For eksempel advarte Fred. Olsen SV-leder Kristin Halvorsen mot «misunnelsesdrevet politikk» i VG 17.11.2007.

⁴⁴ Richard Wilkinson og Kate Pickett: «The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better» (2009), Allen Lane.

⁴⁵ Følgende figur viser hvordan utviklingen til inntektsfordelingen i USA hadde samme påfallende forløp i forkant av børskrakket i 1929, som før vår tids finanskrise: http://www.tobinproject.org/conference_economic/papers/BankFailures_ChartwithComments_Moss.pdf

⁴⁶ Tidligere sjefsøkonom i IMF, inderen Raghuram Rajan, skriver: «Many causes have been suggested for both the economic collapse and mediocre recovery, but one that is hardly ever mentioned is income inequality. This is a mistake. Growing income inequality in the United States and the policy responses it has spawned have done tremendous damage to our economy. And because we continue to ignore this underlying problem, the risks of our policies leading to another calamity will not go away, no matter what we do to reform the financial sector»: <http://www.tnr.com/article/economy/77242/inequality-recession-credit-crunch-let-them-eat-credit>

Se også «How soaring inequality fuelled the crash» av Stewart Lansley: <http://www.taxpayersalliance.org/news/how-soaring-inequality-fuelled-the-crash>

⁴⁷ Til og med det internasjonale pengefondet (IMF) peker nå på sammenhengen mellom økende ulikhet og kapitalistiske kriser. <http://www.telegraph.co.uk/finance/financetopics/financialcrisis/8000561/IMF-fears-social-explosion-from-world-jobs-crisis.html>

⁴⁸ Selv *The Economist* spør nå om den økende konsentrasjonen av rikdom på toppen medfører en maktkonsentrasjon som underminerer samfunnet: «What does this concentration of wealth mean? [...] it's clear that the rich have strong opinions. And they channel their vast resources in support of their opinions, and they build institutions and hobnob with policymakers and opinionmakers and rotate through administrations, and one eventually asks: is the mass of non-rich people being hoodwinked? Are the elite systematically bending the rules to favour themselves and undermine a modern society

based on broad improvements in living standards?»<http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2011/01/plutocrats>

⁴⁹ Kapital nr 16, 2010.

⁵⁰ <http://lnk.no/nyhende/1773-framleis-utan-jobb>

⁵¹ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.6429202

⁵² <http://www.aftenposten.no/okonomi/utland/article3896169.ece>

⁵³ Moene, K. m.fl (2009) gjennomgår en rekke aspekter ved den nordiske modellen, og forklarer samspillet mellom inntektsfordelingen og oppslutningen om velferdsstaten i befolkningen. En viktig innsikt er at endringer i inntektsfordelingen kan virke *selvforsterkende* over tid, gjennom å påvirke velgernes ønsker for velferdsstatens sjenerøsitet. Se kapittelet «Den skandinaviske modellen og økonomisk ulikhet (NOU 2009:10) her: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2009/nou-2009-10/20.html?id=568540#>

Se også Barth, E. og Moene, K. (2010): «The Equality Multiplier», ESOP: http://www.esop.uio.no/research/working-papers/the_equality_multiplier.pdf

FLERE RAPPORTER OG NOTATER FRA MANIFEST ANALYSE

På manifestanalyse.no kan du laste ned følgende publikasjoner gratis.

RAPPORTER

4-2010: *Lanseringen av «utenforskapet»: Hvordan høyresiden svekker tilliten til trygdeordningene*

3-2010: *Fortsatt råd til felles velferd? Framskrivninger og politisk handlingsrom mot 2060*

2-2010: *ISS-METODEN: Outsourcing og arbeidsmiljø ved hoteller i Oslo-området*

1-2010: *Myter og fakta om sykefravær*

2-2009: *Skattepolitikk i det blå: Det faglige grunnlaget for Fremskrittspartiets skattekutt*

1-2009: *Klassedelt helsevesen? Om utbredelsen av privat helseforsikring i Norge*

NOTATER

5-2010: *Frihandel eller rettigheter – Om den foreliggende frihandelsavtalen med Colombia*

4-2010: *Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*

3-2010: *Offentlig anbud, sosial dumping. RenoNorden-saken og kommunal konkurranseutsetting*

2-2010: *«Heroes of Human Rights» – Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*

1-2010: *Offentleg-privat sugerør – Lærdomar frå dei kostbare erfaringane med OPS*

2-2009: *Redusert sykefravær. Hva kjennetegner virksomhetene som lykkes?*

1-2009: *Faktasjekk: Høyres og Frps påstander om privat helseforsikring sett i lys av erfaringene fra 26 OECD-land*

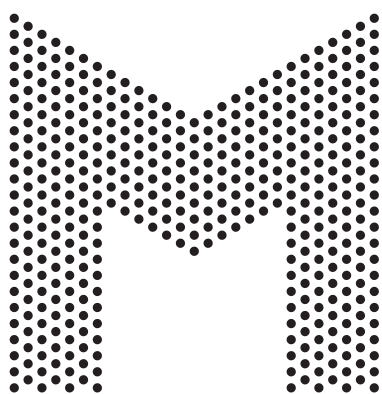
POLITISKE ANBEFALINGER

3-2010: *Sosial dumping i offentlig regi? RenoNorden-saken og rødgrønne utfordringer*

2-2010: *Velferd eller skattestopp – Har Norge en rødgrønn regjering i blå tvangstrøye?*

1-2010: *Løvløse tilstander? – Forslag fra Henning Jakkelln vedrørende håndhevelse av Arbeidsmiljøloven*

Pamfletter utgitt i samarbeid med Forlaget Manifest AS kan du finne på forlagets nettside, manifest.no.

MANIFEST
SENER FOR
SAMFUNNSANALYSE